

Лариса Харченко,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються особливості виховання особистості, що постає засобом включення її в суспільне буття. Особлива увага звертається на роль цінностей в житті людини та суспільства, свободи і відповідальності. Аналізується розуміння людиною соціальної ролі і механізмів здійснення виховання, що сприяє активному процесу формуванню у неї нових рис і якостей як суб'єкта громадянського суспільства.

Ключові слова: особистість, суспільство, виховання, цінності, моральні норми, свобода, відповідальність, самопізнання, соціалізація.

The peculiarities of education of the person that appears means inclusion in the social being. Particular attention is drawn to the role of values in human life and society, freedom and responsibility. Analyzed understanding human social roles and mechanisms for the implementation of education that promotes the active process of forming her new traits and as the subject of a civil society.

Key words: identity, community, education, values, moral standards, freedom, responsibility, self-knowledge, socialization.

Постановка проблеми. Динамічні процеси сучасного суперечливого світу ставлять кожну людину в надзвичайно складні умови

соціального життя. Радикальна зміна ціннісних орієнтацій, гостра необхідність постійного пошуку і швидкого знаходження життєво важливих рішень, стресові ситуації – все це проблеми повсякденного людського буття, сфера практичного застосування світоглядної культури.

Актуальність теми. Особистість – це продукт і суб'єкт суспільно-історичного розвитку. Відносини, що існують в суспільстві (виробничі, класові, національні, сімейні, правові, моральні тощо), формують людину, її особистість.

Оскільки виховання особистості – організований суспільством вплив на індивіда, то не викликає заперечення думка, що воно зацікавлене у формуванні відповідних людських якостей. Водночас будь-який сучасний соціум не може розвиватися без визначених ідеалів, цінностей, цілей, шляхів і методів їх реалізації. При цьому важливо, щоб вказані складові теоретичного осмислення суспільного поступу були зрозумілими громадянам, вселяли впевненість у їх об'єктивності та відповідності власним інтересам. Тому цілком очевидно, що в основу сучасного виховання покладений культурно-історичний досвід української спільноти, українські виховні традиції, національні надбання, бо національне «... сповіщає людині ідеал і безсмертя і при цьому подає їх в інтимно-особистісному, вірогідному вигляді» [2, с. 20]. Таким чином, національне постає засобом включення особистості в суспільне буття і саме такі спрямування виховної системи дають змогу сформувати риси національного характеру, національний образ світу, ментальність, світогляд особистості, розуміння нею своєї ролі та місця у процесах державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях сучасних українських дослідників В. Андрущенка, І. Бега, С. Клепка, М. Коноха, В. Корженка, В. Кременя, М. Култаєвої, В. Лугового, В. Лутая, І. Надольного, І. Радіонової висвітлюється проблема демократичного та національно-патріотичного виховання з філософсько-антропологічними акцентами.

Вони зазначають, що виховання – це необхідна форма вдосконалення особистості, яка ґрунтується на основі засвоєння нею матеріальних і духовних пластів культури, це потужний чинник формування національної еліти та цінностей державотворення. У процесі виховання засобами переконання, стимулювання, спонукання утверджуються та посилюються суспільно значущі цінності [3].

Виклад основного матеріалу. Виховання найефективніше здійснюється через освіту, під час навчально-виховного процесу. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. «Система освіти продовжує залишатися одним із головних соціальних і моральних бастионів будь-якої країни, здатним консолідувати націю, найважливішим інструментом успішного здійснення соціально-економічних реформ» [10, с. 288]. У свою чергу, мета та завдання виховання досягаються через глибоке та всебічне оволодіння особистістю змістом освіти і соціально-етичними нормами міжособистісного та міжнаціонального спілкування.

Суспільство має створювати сприятливу базу для виявлення і розвитку людської індивідуальності. Люди не повинні відчувати взаємне відчуження і самотність, не повинні перетворюватись зі свідомих творців на гвинтики, що підкоряються ритмові руху промислового виробництва.

Особистість може бути вільною лише у вільному демократичному суспільстві. Звільнення суспільства від гніту, голоду та злиднів – ось головна умова звільнення особистості. Одним із проявів взаємовідносин суспільства та людини є свобода особистості. Разом із тим, хибно розуміти свободу як абсолютну незалежність особи від суспільства. Людина залежить від суспільства, і свобода особи тісно пов'язана зі свободою суспільства, з пануванням людей над силами природи і над своїми власними відносинами [4, с. 177].

Суспільство має прагнути підкорити собі стихійний розвиток соціальних сил, встановити такі суспільні відносини. Які були б найбільш

сприятливими для підкорення сил природи і для вільного всебічного розвитку особистості. Соціально-економічний устрій має бути таким, який надавав би особистості такі соціально-політичні свободи, як вибір сфери діяльності, можливість розвитку та застосування своїх здібностей, виборчі права, звільнити особистість від духовного гніту, створити умови для оволодіння науковим світоглядом. Сприйняття загальнолюдських цінностей.

Треба усвідомити, що свободу не слід вважати чимось безмежним. Досягнутий суспільством рівень розвитку продуктивних сил і суспільних відносин визначає економічні, політичні та інші можливості розвитку членів суспільства, ступінь їх участі в різноманітних видах діяльності. З цим мають рахуватися і суспільство, й окремі члени суспільства [4, с. 178].

Свобода особистості передбачає і відповідальність особистості (правову, моральну) перед суспільством. Без відповідальності особи перед суспільством немає і свободи. Суспільство має забороняти явища, дії, що завдають шкоди його членам. Це насамперед замах на життя, здоров'я, честь та гідність людей, корупція, пропаганда війни, пропаганда расової ненависті тощо.

Суспільство активно впливає на процеси формування і розвитку особистості також шляхом виховання. Виховання – це процес формування у індивіда соціально необхідних рис. Це найбільш загальна його характеристика, яка буде доповнена у подальшому нашому викладі.

У ролі вихователя виступають найрізноманітніші суб'єкти: суспільство, держава, нація, суспільна група, політична партія, громадська організація, трудовий чи військовий колектив, церква, школа, група однодумців, сім'я і т. д. Суб'єктом виховання може бути також окремо взятий індивід, який справляє свій вплив на інших індивідів (член сім'ї, колективу, керівник організації, військовий командир, учитель, священнослужитель, проповідник, пропагандист, агітатор, друг, товариш, компаньйон, ватажок, вождь і т. д.) [7, с. 384].

Специфічною і разом з тим дуже важливою формою виховання є самовиховання особистості. Тут суб'єктом і об'єктом виховання виступає одна і та ж людина. У даному разі особистість свідомо прагне виробити певні людські, зокрема моральні, вольові і фізичні якості. Самовиховання, як правило, здійснюється паралельно з такими процесами як самоаналіз, самопостереження, самооцінка, самоосвіта. Одне слово – разом з процесом самовдосконалення особистості [7, с. 385].

Реалізуючи свої інтереси і цілі, суб'єкти виховання з допомогою матеріальних, духовних та організаційних засобів впливу на людину діють на її свідомість, підсвідомість і почуття. Цим самим вони формують в особистості певний світогляд, знання, моральні, психічні та інші якості.

Виховний вплив на людину – більшою чи меншою мірою – справляють усі матеріальні і духовні процеси, що відбуваються у житті індивіда.

Такий вплив здійснює, зокрема, навчання. Воно переслідує таку мету: сформувати у особистості певний світогляд, знання, уміння та навички, сприяти її загальному, всебічному розвитку й та ін. Навчання служить не тільки інтелектуальному, а й моральному, вольовому, емоціональному розвитку особи. Тому так важливо враховувати в навчальному процесі виховні елементи.

Світогляд, знання, почуття, моральні установки та життєвий досвід особистості є тим ґрунтом, на якому формуються переконання. Наявність у людини тих чи інших переконань свідчить, що вона впевнена у своїй правоті, свідомо обрала свій життєвий шлях, розуміє суть та наслідки своєї діяльності, поведінки та вчинків.

Переконання особистості сприяють виконанню вимог, обраних нею суспільних та моральних ідеалів і норм, зміцнюють віру в життєвість та дієвість вироблених принципів своєї діяльності. Вони розвивають у особистості необхідні для життя вольові якості, наприклад, рішучість,

наполегливість у досягненні поставленої мети, в подоланні перешкод, здатність мобілізуватися для виконання важливого завдання.

Виховні процеси можуть формувати в особистості як позитивні, так і негативні якості. Це залежить, зокрема, від змісту і спрямування тих чи інших виховних процесів, їхньої взаємодії, конкретних умов, за яких живе і діє особистість, від її світогляду, характеру переконань, критичного чи некритичного ставлення до того що їй говорять, сукупності її інтересів тощо.

Глибоке розуміння людиною соціальної ролі і механізмів здійснення виховання сприяє активному процесу формуванню у неї нових рис і якостей як суб'єкта громадянського суспільства.

Україна в контексті глобалізаційних процесів, як і багато інших держав, стурбована безпекою свого існування. З одного боку, – глобалізація являє собою широкомасштабну економічну та політичну гру країн, кожна з яких прагне реалізувати на міжнародній арені свій національно-державний інтерес, а з іншого, – колективна свідомість людства підійшла до розуміння необхідності зміцнювати систему конструктивних взаємовідносин в усіх сферах. У зв'язку з цим ключовими цінностями, імперативами сучасності має стати свобода, толерантність і взаємна повага. Саме це дозволить зберегти різноманітність і багатогранність культур, зупинити уніфікацію масової культури [10].

До того ж в умовах поширення новітніх електронних засобів масової комунікації, стандартизації масової культури зменшується інтерес молоді до національного мистецтва, української культурної спадщини. Доволі часто мешканець сучасного українського мегаполісу вже не є носієм національної мови та культури. Нова культура стає еkleктичною, космополітичною, інакше кажучи, релятивістською за своїми виявами. Окрім цього, гострота соціально-економічних, екологічних, політичних проблем, нестабільність у суспільстві, відсутність чіткої суспільної ідеї також не сприяють зацікавленню молодого покоління українським

мистецтвом. Тому дуже «...важливо швидше утвердити систему патріотичних цінностей – патріотизму саме до України. Не до абстрактної вітчизни, а до України» [5, с. 4].

Таким чином, в умовах глобалізації та сучасного розвитку знань і технологій, виховання потребує філософсько-світоглядного осмислення культурної спадщини, культурно-мистецького насичення системи виховання; розробки концептуальних засад художньо-естетичного виховання особистості та спрямуванню їх у русло чіткої орієнтації на національні традиції (з врахуванням європейського досвіду розвитку фундаментальних демократичних цінностей громадянського суспільства).

Висновки. Отже, українське суспільство перебуває у непростій ситуації пошуку власного шляху розвитку, національної ідентичності, яка забезпечує збереження культурної самобутності у світі, що глобалізується. Будь-які соціальні утворення неможливо уявити без людини, її активної творчої діяльності, одним з наслідків якої і є соціальні спільноти. Адже людина як істота соціальна на основі соціальних зв'язків і взаємодії творить групи, колективи, об'єднання, а згодом і спільноти. Саме особистість з'єднує всі ланки суспільного життя, робить їх полем власної активності та осередком розгортання внутрішніх потенцій.

При цьому необхідно, щоб національне виховання забезпечувало передумови формування особистості, які стали б спонукальною силою її самореалізації, сформували б у неї настійну внутрішню потребу в безперервному самовдосконаленні. Кінцевим результатом національного виховання має бути сформована цілісна особистість – повноправна, самостійна та творча, яка відчуває свою співпричетність до української національної культури, ідентифікує себе з українською нацією й реалізує свої потенційні можливості на благо України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болонський процес : Нормативно-правові документи / Укл.: З.І. Тимошенко, І.Г. Оніщенко, А.М. Грехов, Ю.І. Палеха. – К., 2004.
2. Гачев Г. Национальные образы мира. / Г.Гачев – М., 1988.
3. Грабовська І. Філософія українського буття // Українознавство – 2005. Календар-щорічник / Упоряд. В. Піскун, А. Ціпко, О. Щербатюк. – К., 2004. – С. 60–68.
4. Касьян В.І. Філософія : Відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навч. посіб. / В.І.Касьян – К.: Вікар, 2003. – 374 с.
5. Кремень В. Час вимагає учителя з новими якостями // Освіта. – 2006. – 16–23 серпня.
6. Култаєва М. Сучасна західна філософсько-педагогічна антропологія / М.Култаєва // Філософська думка. – 2001. – № 3. – С. 29–50.
7. Філософія : курс лекцій / Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 2000. – 516 с.
8. Фіцула М. Педагогіка : Навч. пос. / М.Фіцула – К., 2000.
9. Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді : Мат. міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 грудня 2002 р.). – К., 2002.
10. Шейко В. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : У 2 т. / В.Шейко – Х., 2001. – Т. 2.